

Definice pravěku

- nejdelší období v dějinách lidstva
- trval od starší doby kamenné (3-4 mil. let př. n. l. do starší doby železné
- doba vzniku a vývoje přímých předchůdců člověka
- zdrojem poznatků jsou zejména kosterní pozůstatky, nedostupnost písemných pramenů

Vědecké zkoumání pravěku**Archeologie**

- věda, která **se zabývá** vyhledáváním, zkoumáním a tříděním hmotných pramenů důležitých pro studium zejména staršího období lidských dějin
- **hmotné prameny** – rozmanité doklady o existenci a činnosti člověka – nástroje, zbraně, předměty denní potřeby (nádobí, ozdoby), zbytky staveb a nálezy kosterních pozůstatků
 - druhy materiálů: dřevo, kámen, kosti, kovy (měď, bronz, železo)
- **naleziště hmotných pramenů**
 - 1) sídliště – zbytky obydlí a zásobovacích jam
 - 2) pohřebiště
 - informují nás o tom, jaký byl používán **pohřební ritus** (způsob zacházení se zemřelými)
 - a) kostrový ritus – uložení nespáleného těla do hrobu
 - b) žárový ritus – uložení spáleného těla do hrobu
 - 3) **kultovní místa** – velmi málo nálezů, =uctívání

Vznik a vývoj člověka

- a) postupné vzpřimování postavy a chůze po zadních končetinách, růst hmotnosti
- b) palec se dostává do protikladu k ostatním prstům – možnost používat nástroje
- c) rozvoj mozku – v důsledku obohacení potravy o maso, bílkoviny

Zástupci rodu Homo

- 0) **australopitékus** – před 3-4 mil. let (počátek pravěku)
- 1) **homo habilis** – „člověk zručný“
- 2) **homo erectus** – „člověk vzpřímený“,
- 3) **homo sapiens** – „člověk rozumný“,
 - variantou **h. s. neanderthalensis** – (naleziště Neanderthal u Düsseldorfu v Německu),
- 4) **homo sapiens sapiens** – „člověk dnešního typu“ před 40 tis. lety, místem vzniku oblast mezi stř. Evropou a jz. Asií, odtud se rozšířil postupně do celého světa

STARŠÍ DOBA KAMENNÁ (PALEOLIT)

- **kořistnické (přisvojovací) hospodářství** = závislost lidí na přírodě (sběr plodů a lov)
- **střídáním dob ledových** s meziledovými => neustálé změny životních podmínek

Nejstarší paleolit**Starý paleolit**

- v této době maximální rozšíření skandinávského ledovce – až na naše území (bludné balvany – Ostrava, kde?)
- nálezy po celé Eurasii (Přezletice u Prahy)

Střední Paleolit

- převažuje homo sapiens a jeho varianta neandrtálec (jeskyně Šipka)
- první rituální pohřby s milodary (=předměty ukládané do hrobu spolu s nebožtíkem, např. ozdoby, keramika, zbraně)

Mladý paleolit

- převažuje homo sapiens sapiens, - naleziště v CZ: Dolní Věstonice, Předmostí u Přerova
- první významnější **doklady umění** - převažuje rituální fce (např. snaha zajistit úspěšný lov
 - a) **jeskynní malby** - hlavně lovné zvěře
 - b) kostní rytiny, plastiky zvířat a žen (z pálené hlíny nebo vyřezané z nerostů) – nejznámější jsou Venuše (magický význam, zdůraznění pohlavních znaků, úcta k ženě jako dárkyni života – Věstonická

STŘEDNÍ DOBA KAMENNÁ (MEZOLIT)

- asi 10 000 př. n. l. – konec poslední doby ledové => oteplování klimatu
- pokračuje vývoj starší doby kamenné, ale v přívětivějším přírodním prostředí

MLADŠÍ DOBA KAMENNÁ (NEOLIT)

- „objev“ **zemědělství** – člověk si umí zajistit potřebnou obživu, znalost se šíří z Předního východu (jih Malé Asie, syrsko-palestinská oblast, jižní pobřeží Kaspického moře) do dalších částí světa – díky kolonizaci
- **neolitická revoluce** – nástup produktivního (výrobního) hospodářství, díky zmírnění klimatu v mezolitu –

- jídelníček dále doplňovala živočišná potrava postupná domestikace (hl. dobytka)
- potřeba přípravy pokrmů a jejich uskladnění vede k výrobě vypálených hlíněných nádob (čím mladší, tím zdobenější)

Eneolit

- na území **střední, JV. a V. Evropy** x ve Středomoří chalkolit
x vývoj **na Předním východě** už pomalu šel ke vzniku prvních starověkých států
- pokračuje vývoj započatý v neolitu, ale v pokročilejší formě:
 - a) společenská **dělba práce**
 - b) **zlepšení zemědělských nástrojů a postupů**
 - c) nový materiál - metalurgie **mědi**, zřídka také zlata a stříbra (znalost se šíří z Předního východu)
 - d) **kámen** je stále základním materiálem pro výrobu nástrojů – větší důraz na jeho
 - e) skutečné počátky **dálkové obchodu** – dováží se hlavně sůl, měděná ruda, kvalitní kámen
 - f) **megality** – kamenné kultovní stavby, stavěné hl. v Z. Evropě, např. Stonehenge
 - g) **společnost**
=> matriarchát à patriarchát:

DOBA BRONZOVÁ

bronz – slitina mědi a cínu

- rozvoj obchodu – nejžádanější rudy, kovy, jantar, sůl – dálkový obchod s Baltem a Egejskou oblastí
- přechod od rodové společnosti ke kmenové a postupně k větším územním celkům

Starší doba bronzová

- nejvýznamnější je **unětická kultura** (dle pohřebiště Únětice u Prahy)
- nebožtíci pohřbíváni většinou ve skrčené poloze

Střední doba bronzová

- doloženy mohylové hroby, **středoevropská mohylová kultura**

Mladší doba bronzová

- převažují **zárové hroby** (popelnice = pravěká urna) – **kultura popelnicových polí**
- **knovízská kultura** (Knovíz u Slaného, nad Kladnem)

DOBA ŽELEZNÁ

- železo

- objev na Předním východě v průběhu 3. tis. př. n. l
- **naleziště železné rudy hojnější** než suroviny pro bronz => intenzivnější využití nového kovu
- tavba probíhala ve vysokých pecích, **rozvoj hutnictví a kovářství**

Starší doba železná – 750-400 př. n. l.

- **halštatská kultura** - název kultury podle rakouského naleziště – **Hallstatt** (rozsáhlá pohřebiště, solné doly)
- **české země**
 - nejznámější lokalitou byl vrch **Závist nad Zbraslaví** – propracovaná hradební soustava s opevněným hradištěm

Mladší doba železná – 400-0 př. n. l.

- **laténská kultura** – název kultury podle švýcarského naleziště – La Tene

Keltové

- etnický původ a jejich vzájemná příbuznost jsou nejasné
- skupina kmenů, které osídlil území od britských ostrovů až po V. okraj střední Evropy
- informace o nich z archeologických nálezů a z římských spisů (Caesar, dějepisci aj.)
- **druidové** - zvláštní kněžská vrstva, starali se obřady konající se na posvátných místech
- **oppidum** - propracované opevněná mohutná hradiště městského typu, správní a hosp. střediska větších oblastí

- v CZ zemích kmen Bójů

=> od nich pochází latinský název Čech – Bohemia, keltský původ mají také mnohé názvy řek a vrchů

Základní rysy starověku:

Období začíná někdy kolem 3000 př. n. l. – doba vzniku prvních států Sumeru a Egyptě a kdy se zároveň objevují i první písemné památky

Závěr starověku – rok 476 – nemá globální charakter, hodí se jen pro evropskou civilizaci

- 1) předpokladem pro vznik států bylo **vyspělé zemědělství** s přebytkovými výnosy, které uživily nezemědělskou skupinu obyvatelstva (řemeslníci, obchodníci, „statní zaměstnanci“) a to umožnilo rozvinutou společenskou dělbu práce

- 2) **rozvoj dálkové a místního obchodu**
- 3) **úřednictvo** – má na starost administrativu spojenou s výběrem a přerozdělováním naturálií (daní)
- 4) **písmo** – původní byla administrativní funkce (zápisy daní, zákonů apod.), až později se písmo uplatňuje v literatuře (poezie, historie, mýty)
- 5) **otroci** – váleční zajatci, dlužníci, kriminálníci

2 Základní typy starověkých států

státy staroorientální (orientální despotie)	státy klasické (antické)
<i>lat. oriens – východní / řec. despotés - pán</i>	<i>lat. antiquus - statobylý</i>
vznikají v povodí velkých řek	vznikají u moře
půda patří panovníkovi či <i>vesnické občině</i>	půda je soukromým vlastnictvím jednotlivce
základním zdrojem obživy je zemědělství	zdrojem obživy je kromě zemědělství i obchod a řemeslo výroba je velkou měrou závislá na otrocké práci
panovník je pokládán za boha či jeho prostředníka, větší míra osobní nedotknutelnosti než v antice	panovník je obvykle jako první mezi rovnými, více světský
státy v Mezopotámii, Egypt, Indie, Čína	Řecko, Řím

Přední Východ

- území dávné Mezopotámie + pobřežní syrsko-palestinská oblast + Malá Asie – dnešní Turecko
- zeměpisně velice rozmanitá krajina – velehory, pusté pouště, úrodná údolí velkých řek
- „**úrodný půlměsíc**“ – oblast Předního východu vhodná pro intenzivnější zemědělskou výrobu

MEZOPOTÁMIE

- oblast dnešního Iráku, Íránu, Sýrie a blízkého okolí v povodí řek Eufrat a Tigris
- potřebnou vláhu přinášeli každoroční záplavy, tající sněh ze severních hor a propracovaný zavlažovací systém kanálů, vysoušení bažin
- kromě rákosu a hlíny nedostatek surovin => nutno je dovážet (hl. po řekách – kámen, dřevo a kovy)
- z počátku představují hlavní moc **chrámy** (theokracie – theos-bůh, krátem-vládnout)
- v čele kněz, představuje hosp. a správním centrum každého státu, půda majetkem boha
- později se vyděluje světská moc a vznikají **paláce** v čele s vládci (králi – Karel Veliký), kteří jsou považováni za zástupce boha na zemi, půda majetkem panovníka

1.1. SUMER - oblast městských států na j. Mezopotámie,

- ve 3. tis. vznik prvních městských států – Ur, Uruk, Kiš, Lagaš, Nippur
- **obrázkové** (piktografické) písmo,

1.2. AKKAD - první centralizovaný stát na území Mezopotámie (severně od Sumeru)

1.3. ASÝRIE

- dějiny poznamenány mocenským soupeřením hl. s babylonskou říší
- **3 období dějin** – staroasyrská, stredoasyrská, novoasyrská
- c) novoasyrská říše** - doba největšího územní a mocenského rozmachu, dobytí Babylonu a Egypta (odvezeno pohádkové bohatství), sídelním městem Ninive (obrovská knihovna)
- 612 př. n. l. – dobytí Ninive koalicí Médů a Babylóňanů

1.4. BABYLÓNSKÁ ŘÍŠE - centrem město Babylón - jako u Asýrie, také dělíme na tři období

a) starobabylonská říše- nejvýznamnější panovníkem **Chammurapi** –velký reformátor (autorem zákoníku)

c)novobabylonská - obnovitelem moci král Nabopolasar, který spolu s Médy dobyl Asýrii

- jeho nástupce **Nabukadnezar II.**

- a) dobyvatel Sýrie a Palestinu včetně Jeruzaléma, b) „stavitel“ – babylonská věž, visuté zahrady
r. 539 ovládnutí Babylonu Peršany (Kyros)

Mezopotamská kultura

1) Náboženství

- na celém území Mezopotámie mnoho rozličných božstev často jen s lokálním působením
- chrámy – náboženská centra (dříve i hosp. a politická), vznik od 4. tis. př. n. l.,

2) Písmo

- vznik ve 4. tis. př. n.

a) **piktografické (obrázkové)** – obrázky označují slova, později i jednotlivé slabiky a hlásky (fonetické)

b) **klínové** - podle tvaru vrypů rákosového písátka do hliněné tabulky (nakreslit), znaky jsou fonetické

3) Literatura

- vzniká později než úřední záznamy
- typické **žánry**: hymny, modlitby, pověsti, hrdinské eposy (*Epos o Gilgamešovi*)

4) Vzdělanost a věda

- **znalost písma** byla řemeslem – složitost klínopisu, vyučení v písářských školách (čtená, psaní, přírodní vědy)

5) Architektura a umění

- chrámy, paláce
 - **zikurrat** – vysoké terasovité chrámové věže se svatyní na vrcholu (legendární babylónská věž), obvyklá je čtvercová základna
-

Syrsko-palestinská oblast

1) Foinikie (Fénicie)

- oblast městských států při východním pobřeží Středozemního moře – Byblos, Sidon, Tyros
- orientace hl. na dálkový obchod (drahé látky)

2) Palestina

- název území podle kmene Pelištejců,
 - dějiny Izraelitů čerpáme z Bible (Starý zákon – *Pět knih Mojžíšových*)
 - 1) doba soudců – světští a zároveň duchovní vládci
 - 2) doba královská
 - králové Saul, David, Šalamoun
 - od r. 64 př. n. l. Izrael ovládnán Římany,
 - četná povstání proti Římanům, po jejich porážce se Židé roztrousili do celého světa = diaspora
-

Židovské náboženství

- základním rysem je víra v jednoho Boha – monotheismus
 - vyvolil si židovský národ k plnění svých přísných nařízení a těžkých životních zkoušek (zákl. souhrn představuje Desatero božích přikázání, které Bůh zjevil Mojžíšovi)
 - **Starý zákon** - hlavním pramenem víry je posvátná židovská kniha, soubor textů označený křesťanskou tradicí jako Starý zákon (k odlišení Nového zákona)
 - **hlavní části**:
 - a) Pět knih Mojžíšových (Tóra) – dějiny od stvoření světa až po Mojžíšovu smrt, kultovní a rituální nařízení
 - b) Proroci – texty prorocké (zdůrazňující čistotu víry) a historické
 - c) Spisy – rozmanité texty – poezie, žalmy aj.
 - Starý zákon je součástí křesťanství a významně ovlivnil také islám, první část Bible, vliv na duchovní vývoj lidstva, mnohé etické zásady a hodnoty mají platnost do dnešních dnů
-

Dějiny Egypta

- **dělíme na 5 období**:
 - 1) archaické období ,2) Stará říše 3) Střední říše 4) Nová říše (1540-1080 př. n. l.) 5) pozdní Egypt
- mezidobí nazývána jako přechodná období – ve znamení slabší panovnické moci

Společenské rozdělení obyvatelstva

- 1) panovník (faraon) – ztělesněním boha zemi, má absolutní moc
- 2) kněží
- 3) vysoká šlechta, úřednictvo (nejvyšším byl vezír, nejnižše písáři), vojenští velitelé
- 4) řemeslníci, obchodníci 6) zemědělci 6) otroci

Správní dělení (2 státy, společný panovník)

- a) Horní Egypt – dolní tok Nilu, zemědělská orientace
- b) Dolní Egypt – horní tok Nilu, lov, pastevectví

Nová říše

- období největšího rozkvětu a územního rozmachu, sídelním městem Veset
- zakladatelem faraon Horního Egypta – **Ahmos** – vytlačil Hyksósy a dobyl území až po Sýrii

Pozdní Egypt

- dějiny ve znamení nadvlády cizích národů – Asyřané, Peršané, Makedonci (Alexandr Veliký)
 - poslední velkou panovnickou dynastií – **Ptolemaiovci** – kulturní rozmach (alexandrijská knihovna)
 - od 2. stol. př. n. l. mocenské soupeření s římskou říší
-

Egyptská kultura

1) Náboženství

- polyteismus
- uctívají se bohové s lokální i celostátní působností, úcta ke zvířatům (ptáci, kočky, býci, krávy, krokodýli):
- víra v soud mrtvých a v posmrtný život v říši mrtvých – 2 důležité podmínky:
 - a) zachování tělesné schránky mrtvého v hrobce => **mumifikace** – ochrana těla mrtvolky před hnilobou
 - b) udržování výbavy hrobky praktickými předměty pro denní potřebu (~~keramika, nástroje, zbraně~~)

2) Písmo

- a) hieroglyfy (= posvátné vrypy) – kombinace obrázkové a hláskového písma
- b) hieratické písmo – jednodušší
- c) démotické (lidové) – nejjednodušší, avšak na úkor čitelnosti

3) Literatura

- psalo se do kamene a na papyrus (rostlina, jejíž listy a stonky se upravovaly ke psaní)
- významné byly zvláště náboženské texty – např. *Texty pyramid* nebo *Knihy mrtvých*

4) Umění

- typické je používání závazných pravidel, např.:
 - dané poměry jednotlivých částí těl
 - polychromie – barvení soch a reliéfů
 - hlava a nohy z profilu, oko a ramena zepředu => neznalost perspektivy (prostorovosti)

5) Architektura

- pyramidy – velké jehlanovité stavby sloužící jako hrobky panovníků, nejpravděpodobnější způsobem stavby – využití ramp
 - hrobky vytesané ve skalách (nejznámější v Údolí králů a Údolí královen)
 - v Nové říši: byly zbudovány obrovské chrámové komplexy: chrámy Amona v Karnaku, Luxoru, Medinet Habu. - -
-

I. RANÉ ŘECKÉ DĚJINY

1. Minojská Kréta

- jméno podle bájného krále Mínoa
- strategická poloha – mimo vojenský dosah nepřátel
- prosperita díky námořnímu obchodu s Kykladami, Egyptem, Kyprem, Malou Asií, Mykénským Řeckem
- oblast měst kolem paláců, necentralizovanost
- dějiny poznáváme jen na základě archeologie, ne z písemných pramenů:
 - a) **období prvních paláců** b) **období druhých paláců**

Paláce

- nejvýznamnější byly – Knossos, Faistos, Mallia
 - sídla vládců, správní a hosp. centra oblastí => *palácové hospodářství*
 - byly středem města, několikapatrové komplexy obytných a úředních místností, dílen a skladů
-

MYKÉNSKÉ ŘECKO

- název epochy podle nejvýznamnějšího města - Mykény
- nejednotný státní celek, oblast měst s paláci a jejich vládci
- dějiny ve znamení častých bojů mezi jednotlivými městy
- rozvoj díky námořnímu obchodu s Krétou, Malou Asií, Egyptem, Palestinou a Itálií
- kolonizace – zakládání osad na pobřeží Malé Asie a na ostrovech v Egejském a Krétském moři

Mykénská kultura a společnost

- patrné vlivy krétské kultury
 - vrcholný rozkvět ve 14. a 13. století př. n. l.
 - typické jsou velkolepé paláce – Mykény, Tiryns, Théby, Sparta, Pylos
 - hospodářská a správní
 - mohutné hradby
 - písmo od Kréťanů (lineární písmo B)
-

STAROŘECKÉ NÁBOŽENSTVÍ

- v Řecku se nikdy nevytvořila silná vrstva kněží s politickým vlivem
- původně značná rozmanitost kultů s lokálním působením, sjednocování díky homérským eposům
- antropomorfní charakter náboženství – bohové se chovají jako lidé, projevují své emoce, jednají kladně a záporně
- přízeň bohů zjišťována ve věštírnách - nejznámější Apollónova v Delfách

Řecké mýty

- vyprávějí příběhy o bozích a legendárních hrdinech (hérojích), v nichž se spojuje svět božský s lidským
 - měly se odehrávat v době krétské a mykénské, vytvořeny však až později (hl. v době homérské)
 - nejznámější hrdinové – Héraklés, Théseus, Achilleus, Odysseus
 - mýty měly značný vliv na myšlení a jednání Řeků
-

ARCHAICKÉ OBDOBÍ (800-500 př. n. l.)

Polis (mn. č. Poleis)

- je to forma státního zřízení - označení pro řecké městské státy, v nichž se na řízení státních záležitostí podíleli plnoprávní občané
- **kdo byl plnoprávný (privilegovaný občan):**
 - muž, narozený v příslušném městě (jeho předkové se museli taky narodit v tomto městě) a nebyl na nikom majetkově závislý
 - časem byla nutná i určitá výše majetku
 - práva: volit své zastupitele v úřadech, hlasovat o důležitých záležitostech a zákonech
 - povinnosti: v případě nebezpečí bránit svou obec
- neplnoprávní byli otroci, cizinci a vesměs i ženy
- **různé typy politického řízení měst:**
 - a) demokracie – vláda lidu, vláda většiny menšiny (*démos* lid – *kratein* vládnout)
 - b) aristokracie – vláda šlechty – nepočetná vrstva těch „nejlepších“ (*aristós* nejlepší)
 - c) oligarchie – vlády skupiny lidí – *oligos* několik, málo – *árcho* vládnou
 - d) tyranida – vláda samovládců (*týrannos*)

Velká řecká kolonizace

- **její příčiny:**
 - a) nedostatek zemědělské půdy
 - b) rostoucí počet obyvatelstva
- kolonizaci prováděla jednotlivá polis, která se stávala pro nově založené osady tzv. metropolí (řec. *meter* – matka, *polis* – město) = mateřské město
- **kolonizované oblasti:**
 - a) na západ - pobřeží Francie, Itálie a Sicílie – např. Syrakusy, dnešní Marseille, dnešní Neopol aj.
 - b) na východ – západní pobřeží Malé Asie, Černomoří
- **důsledky kolonizace**
 - a) zvětšování sociálních rozdílů mezi bohatými velkostatkáři a chudými zemědělci, kteří nebyli schopni konkurovat dovozu levného obilí z kolonií a upadali tak do dlužního otroctví
 - b) díky obchodu s koloniemi bohatli řemeslníci – mohli si dovolit drahou zbraň a rostla tak i jejich důležitost v armádě, začínají mít politické ambice

Raná řecká tyranida

1) změny v legislativě (zákonodárství)

- po roce 650 př. n. l. roste tlak na šlechtu, aby se všechny zákony, šířené doposud ústně, zaznamenaly do písemné podoby (**kodifikace**)
- cílem bylo oslabit moc šlechty v soudní moci, na kterou měla v podstatě monopol
- nejznámější zákonodárci – Lykurgos ze Sparty, Drakon a Solon z Athén

2) změny v oblasti politického rozhodování

- v rychle se rozvíjejících metropolích se k moci drala vrstva neurozených zbohatlíků, kteří se k moci dostali dvojnásobem:
 - a) po dohodě se šlechtou vládli společně
 - b) snahou omezit moc šlechty – nastolení tyranidy (vlády samovládců)
 - tento tyran pocházel většinou z řad aristokracie a opíral o jemu loajální neurozené boháče
 - tyranové podporovali rozvoj svého města – stavěli chrámy, paláce, podporovali umění – pro mnohé obce to byla vrcholná období plná prosperity
 - avšak ostatní Řekové i přes tento pokrok tyranu neuznávali a brzy je zvrhli, protože si přisvojovali veškerou politickou moc, což bylo v rozporu s tradicí svobody občanů